

Současná politika státu vůči ohluchlým občanům

Eva Liberdová

Článek 8 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením říká, že opatřením osvěty je bojovat proti stereotypům, předsudkům a škodlivým praktikám ve vztahu k osobám se zdravotním postižením ve všech oblastech života. Týká se to také lidí, kteří během života ohluchnou. V tomto článku se zaměřuji na faktory a praktiky, které jim brání se do běžného života začlenit.

Ve společnosti panuje mýtus, že každý, kdo neslyší, používá znakový jazyk. To však neplatí pro lidi, kteří ztratili sluch v době, kdy už měli vybudovanou řeč, a ohluchli. Ti nemají potíže se čtením a psaním. Dorozumívají se s okolím mluvenou řečí, problémem je však získávání mluvených informací od ostatních. Při přijímání informací od druhých proto preferují psanou češtinu. Jejich komunikační potřeby jsou tudíž odlišné ve srovnání s lidmi, kteří se hluší již narodili a komunikují ve znakovém jazyce a pro které je znakový jazyk rodným jazykem. Lidé komunikující znakovým jazykem se označují za

tzv. menšinu „Neslyšících“ s velkým „N“. Patří do ní ti, kteří se narodili neslyšící nebo ohluchli před vytvořením řeči a jejichž rodným jazykem je jazyk znakový, a dále osoby, které považují znakový jazyk za svou primární formu své komunikace, což logicky mohou být i slyšící osoby - např. slyšící děti neslyšících rodičů, slyšící tlumočníci znakového jazyka, kteří v tomto jazyce komunikují od počátku.

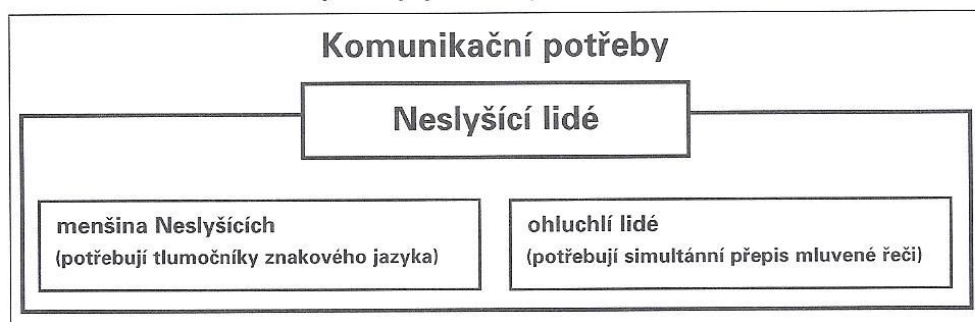
Ohluchlí se nepovažují a ani se necítí být příslušníky jazykové a kulturní menšiny Neslyšících. Ohluchlí lidé preferují - a to je třeba zdůraznit - domluvu psanou češtinou a ne znakovým jazykem, který je

pro ně cizí jazyk, jako je pro slyšícího člověka např. švédština. Jejich handicap není na první pohled zjevný, a proto není vidět, že neslyší. Veřejnost obvykle vnímá spíše to, že vedle řečníka stojí tlumočník a tlumočí do znakového jazyka, proto snadno vznikne představa, že každý, kdo neslyší, „automaticky“ používá pouze znakový jazyk a potřebuje do něj tlumočit. Pojem „neslyšící člověk“ zahrnuje různé skupiny lidí se sluchovým postižením a jejich odlišné potřeby z hlediska komunikace, jak znázorňuje obrázek č. 1.

Převod mluvené řeči do písemné podoby - deklarace práva v zákoně

Otázka zdravotního postižení se v poslední době dostala do roviny lidských a občanských práv a práva na plnou účast v životě společnosti, na aktivitu a nevyčleňování. Krédem dneška je inkluzivní přístup kladoucí důraz na začlenění v běžných zařízeních, která by toho měla být schopná. Vzhledem k tomu, že ohluchlí lidé v různých oblastech života (kulturní, vzdělávací, společenské, pracovní) a při uplatňování svých práv potřebují přepis mluvené řeči do textu v duchu tohoto

Obrázek č.1: Komunikační potřeby (převzato podle Kratochvíla a upraveno)

Tabulka č. 1: Výsledky dotačního řízení pro rok 2011 - služby s celostátní působností

Název organizace	Název služby	Dotace 2011 (k 6. 12. 2011)
APPN, o. s.	APPN - Komunikace bez bariér	657 000
Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel - ASNEP	Tlumočnické služby pro neslyšící	2 700 000
Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s.	Tlumočnické služby pro neslyšící	1 440 000
Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR	Tlumočnické služby a artikulační tlumočení pro osoby se sluchovým postižením	1 008 000
Česká unie neslyšících	Centrum zprostředkování simultánního přepisu	0

zdroj: www.mpsv.cz/cs/10169, cit. 24.5.2012

Tabulka č. 2: Výsledky dotačního řízení MPSV pro rok 2012 pro služby s celostátní působností

Název organizace	Název služby	Dotace 2012
APPN, o. s.	APPN - Komunikace bez bariér	525 000
Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel - ASNEP	Tlumočnické služby pro neslyšící	2 295 000
Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, o. s.	Tlumočnické služby pro neslyšící	1 224 000
Česká unie neslyšících	Centrum zprostředkování simultánního přepisu	0
o. s. LORM - Společnost pro hluchoslepe	Tlumočnické služby pro osoby s hluchoslepotou	183 000
Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR	Tlumočnické služby a artikulační tlumočení pro osoby se sluchovým postižením	856 000

zdroj: www.mpsv.cz/cs/12034, cit. 24.5.2012

Tabulka č. 3: Kolik je sluchově postižených u nás

Odhady	Hrubý, 1998		Hrubý, 2009	
	Osob	%	Osob	%
Osob se sluchovým postižením celkem a v %	500 000	5 %	1 000 000	10 %
Uživatelů znakového jazyka celkem a v %	7 300	0,073 %	7 500	0,075 %

Zdroj: Hrubý, 2009

kréda, existuje zákonná úprava, která tuto problematiku řeší. Zákon č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, říká, že tyto osoby „mají při návštěvě lékaře, vyřizování úředních záležitostí a při zajišťování dalších nezbytných potřeb právo na tlumočnické služby zajišťující tlumočení v jimi zvoleném komunikačním systému uvedeném v tomto zákoně.“ Zákon definuje písemný záznam mluvené řeči jako převod mluvené řeči do písemné podoby v reálném čase (tj. teď a tady) jako jeden z deseti komunikačních systémů. Dává ohluchlému člověku právo na tuto službu. Zdůrazňuje respektování přepisu, aby měl ohluchlý člověk „možnost rovnoprávného a účinného zapojení do všech oblastí života společnosti“.

Převod mluvené řeči do písemné podoby v reálném čase je zákonem stanovená ona „možnost rovnoprávného a účinného zapojení do všech oblastí života společnosti“. Je to prostředek plnohodnotného, účinného zapojení ohluchlých lidí, kteří

komunikují v českém jazyce. Jde o zajištění přístupnosti informací lidem, kteří ohluchli a jejichž komunikační potřebou je rozumět ostatním pomocí psané češtiny. Přepis mluveného slova provádí přepisovatel/ka na počítači a záznam se ihned promítá na plátno nebo na notebooku přepisovatele. Simultánní přepis mluvené řeči pro ohluchlé osoby má své webové stránky www.eprepis.cz. Pokud budou peníze anebo bude-li mít ohluchlý člověk ochotného dobrovolníka, přepis dostane, jinak ne, protože praxe se od teorie poněkud liší.

Jak v praxi vypadá politika státu vůči ohluchlým občanům

Grant od Vodafone pro přepis řeči skončil v březnu 2011. Centrum zprostředkování simultánního přepisu, které ho zajišťuje, podalo žádost o dotaci, MPSV však na rok 2011 neposkytlo na jediný projekt pro ohluchlé osoby žádné prostředky, ačkoliv existuje ze zákona právo na přepis a volbu tohoto komunikačního prostředku pro každého, kdo si ho zvolí. Přitom organizace poskytující tlumočení do znakového jazyka dostaly dotaci MPSV v celkové sumě 5 805 000 Kč. Přidělení dotací v roce 2011 zachycuje tabulka č. 1.

Stejná situace se bohužel opakovala i v roce 2012 - viz tabulka č. 2. Přestože je tato registrovaná služba poskytující přepis řeči, jejíž rozjezd financovala soukromá firma, tady už od roku 2008 a přepis již není novou akreditovanou službou, MPSV znovu neposkytlo na zajišťování přepisu pro ohluchlé občany žádnou dotaci. MPSV přitom v podmínkách pro poskytování dotací uvádí, že za novou službu se považuje jen ta služba, která vznikla v posledním čtvrtletí roku 2011: „Nově vzniklé sociální služby, tj. sociální služby, které budou poskytovány od konce 4. čtvrtletí 2011, budou v roce 2012 podpořeny v rámci dotačního řízení pouze za předpokladu jejich jednoznačně deklarované potřeby...“ (Vyhlášení dotačního řízení MPSV ČR pro rok 2012 v oblasti poskytování sociálních služeb, viz www.mpsv.cz/cs/11279).

Přepis proto byl a bude nadále poskytován jen v nejnaléhavějších situacích a v případě, že byl a bude proplacen pořádkující organizací.

V roce 2012 byla tedy poskytnuta částka 5 083 000 Kč na tlumočení do/ze znakového a žádné prostředky na přepis mluveného slova pro většinu lidí s vadou sluchu - ohluchlé. Kvůli byrokratickým pravidlům je odpírán přístup k informacím ohluchlým lidem, kteří jsou tak vystaveni nadále diskriminaci v přístupu k informacím.

Úmluva také říká, že „jedním ze základních a nezbytných předpokladů pro vytváření podmínek k tomu, aby se občané se zdravotním postižením mohli plně a rovnoprávně zapojit a začlenit do společnosti, je zajistit účinnou právní ochranu před případnou diskriminací“. Dnes však není diskriminována jazyková a kulturní menšina Neslyšících, nýbrž ona většina lidí se sluchovým postižením, která neslyší (ohluchla) a která používá ke komunikaci češtinu, ne znakový jazyk. Je tak diskriminována většina lidí s vadou sluchu, která potřebuje simultánní přepis mluvené řeči do textu. Počty osob se sluchovým postižením a uživatelů znakového jazyka ukazuje tabulka č. 3.

Už se stalo, že na pozvánce akce deklarované jako pro všechny osoby se sluchovým postižením bylo, že je zajištěno tlumočení do znakového jazyka. To však nezajistilo přístupnost akce pro všechny lidi se sluchovým postižením, neboť v tomto případě nebyla respektována potřeba ohluchlých účastníků. Je diskriminační zajistit tlumočení do znakového jazyka a přepis nikoliv.

Článek 9 Úmluvy hovoří o zajištění přístupnosti, např. prostřednictvím dalších forem asistence a podpory pro osoby se zdravotním postižením s cílem zajistit jejich přístup k informacím. Ohluchlým lidem se této podpory bohužel nedostává.

Opatření 9.24 ukládá podporovat celoživotní učení osob se zdravotním postižením. Pokud není podporován přepis mluveného slova, hrozí, že ohluchlí občané o celoživotní vzdělávání přijdou, což se odrazí v jejich zaměstnanosti. Dnes se bez průběžného celoživotního vzdělávání neo-

bějde nikdo. Dalším důsledkem je, že ohluchlí lidé budou sedět doma a nikam nepůjdou. Na žádné akci totiž nebudou rozumět, protože přepisy nejsou zabezpečeny po finanční stránce nebo z důvodu předsudků a mýtů.

Ohluchlý člověk se tak musí sám starat, jak bude na akci, již se chce zúčastnit, rozumět, zda sežene zapisovatele/zapísovatele, kteří by se toho chtěli a mohli zhostit, a zda na to budou peníze, jaká bude kvalita přepisu, obsahu, rychlosti psaní a jestli bude rozumět zase i na příští akci...

Odebrání skrytých titulků

Představa, že všichni lidé, kteří neslyší, používají znakový jazyk, způsobila, že v podvečerním zpravodajství veřejnoprávní televize byly odebrány skryté titulky a byly nahrazeny tlumočením do znakového jazyka. Tím přestalo být zpravodajství přístupné ohluchlým lidem. Tlumočením do znakového jazyka se měla přístupnost pořadu rozšířit, nikoliv nahrazením titulků zúžit. Česká televize také ve svém hlavním zpravodajském pořadu (Události 29. 4. 2011 v 19 hodin) odvysílala reportáž s tvrzením, že Češi, kteří neslyší, nerozumí česky a je zbytečné jim psát. Reportáž ve veřejnoprávní televizi pouze utvrdí laiky v tom, že kdo neslyší, automaticky komunikuje ve znakovém jazyce, a úředníky, kteří o dotacích rozhodují, zase utvrdí v tom, že přepis je snad něco navíc k tlumočení. Názory jiných viz např. Kratochvíl, 2011, <http://ladislavkratochvil.blog.idnes.cz>.

Desatero komunikace s pacienty s různými postiženími

Lidé, které postihla ztráta sluchu, byli a jsou také prezentováni, že nerozumí psanému textu. Národní rada osob se zdravotním postižením totiž vydala první verzi desatera komunikace s pacienty s různými postiženími, přičemž desatero komunikace s neslyšícím pacientem začínalo: „Komunikace ‘přes papír’ s neslyšícími je většinou neúčinná.“ Přestože bylo vydáno opravené desatero, kde se uvádí, že je třeba se osoby se sluchovým postižením zeptat, zda chce odezírat, psát nebo používat znakový jazyk, opravená verze nebyla dostatečně prezentována v médiích jako verze první. Takže je veřejnosti podsouváno, že i ohluchlí lidé, nejen ona menšina Neslyšících, nerozumí psanému českému textu.

Všemocný telefon

Slyšící lidé dávají přednost telefonnímu kontaktu a občan, který ohluchne, nemá moc možností dotyčně přesvědčit, že potřebuje písemný kontakt. Naráží na to u rozličných služeb, obchodů i úřadů. Také zaměstnavatelé, pokud jim ohluchlý uchažeč pošle životopis s emailem bez telefonního čísla, mu píše posleze email, aby uvedl telefonní číslo pro „lepší domluvu“. Zaměstnavatelé se „problematické komunikace“ s ohluchlým člověkem obávají,

Tabulka č. 4: Ceny kompenzačních pomůcek v roce 2012 (včetně DPH 14 %)

Kompenzační pomůcky	Cena (v Kč)
procesor Freedom	231 532
cívka vysílací s kabelem, bez níž procesor nefunguje	4 818
ovladač závěsný či kapesní (nedílná součást procesoru)	32 645
nabíječka baterií	13 597
osobní audio kabel (např. k zapojení do FM systému)	2 279
FM systém (vzdělávání)	30 880
televizní kabel (pro sledování TV pořadu bez skrytých titulků)	4 522
nabíjecí baterie NiMH AAA, 8 ks (napájení procesoru)	580
ochranný kryt mikrofonu, 4 ks	905
závěsné háčky za ucho (drží přístroj)	1 121
vibrační budík Phonic Ear Wake (Audionika)	3 476

protože jsou v zajetí mýtu, že každý, kdo neslyší, pouze znakuje. Takže vysokoškolák se sluchovým postižením, který mluví, neznakuje, jen nebere telefony, nemá na trhu práce šanci a je na tom stejně, jako kdyby byl bez vzdělání. Obvykle se uvádí, že problémem osob s postižením je jejich nízké vzdělání, realitou však je, že ohluchlá vysokoškolsky vzdělaná osoba je na tom stejně. Zatímco inkluze ve školském systému probíhá, inkluze na trhu práce už tak ochotně neprobíhá, alespoň pokud jde o ohluchlé lidi. Jejich pracovní uplatnění nevyžaduje úpravu pracoviště, ale závisí na ochotě zaměstnavatele využívat alternativní techniky dorozumívání a přizpůsobit se komunikační potřebě člověka s postižením sluchu.

Další postoje a bariéry

Postoje zabraňující ohluchlým lidem v přístupu k informacím ilustrují výroky v duchu: „to mu nepište, to nebylo důležité“, „teď to neříkejte/nepište, potom mu to řeknete“, „přestaňte cvakat a vysvětlete mu to“ (přepisovatelce), „zavolejte si“. Takovýto přístup vytváří bariéry v dostupnosti informací. Proto existují pomůcky, které pomáhají bariéry překonávat.

Abyste mohl ohluchlý člověk ráno vstávat do práce, potřebuje mít vibrační budík namísto budíku zvukového. Aby se mohl vzdělávat ve škole nebo se účastnit celoživotního vzdělávání, školení v zaměstnání, porady, potřebuje mít zajištěn přepis řeči do textu anebo FM systém. FM systém je typ bezdrátového systému, který pomáhá osobám s kochleárním implantátem porozumět řeči v obtížných poslechových situacích, např. v hluku či v místnostech se špatnou akustikou. Pokud se nebude člověk vzdělávat a mít na pomůcku, aby rozuměl řečenému, tak neobstojí na pracovním trhu. Doma potřebuje mít místo zvonku světelnou signalizaci, aby otevřel kontrole v případě pracovní neschopnosti, jinak se může stát, že ho propustí z práce pro nedodržení léčebného režimu, i když byl doma, jen neslyšel. Ke sledování televizního vysílání potřebuje mít televizor s teletextem k příjmu informací pomocí skrytých titulků. Pokud je nemá, nerozu-

mí, co se na obrazovce odehrává. Nevybírá si pak podle toho, co by chtěl vidět, ale podle toho, zda je pořad otitulkován.

Pokud jde do budovy (např. úřadu), kde se dveře otvírají na zvukový podnět s využitím komunikace přes elektronického vrátného, netuší, zda se vůbec dostane dovnitř. Přístupnost budov je třeba řešit nejen s ohledem na lidi se sníženou mobilitou. V rámci odstraňování diskriminace a zlepšování integrace osob se zdravotním postižením a v souladu s Úmluvou je potřeba prosazovat také princip univerzálního designu, který by respektoval potřeby ohluchlých občanů.

Strašákem jsou také úřady a jejich neaktuální orientační cedule ve vestibulu. Sice je možné zeptat se pracovníka v informacích, když se však ohluchlý člověk zeptá, odpověď mu pracovník zadmolí často tak, že stejně z řečeného nic neporozumí. Bariéry existují při používání telefonů, např. zaměstnavatelé, jak už bylo naznačeno, vyžadují od uchažečů telefonický kontakt. Pokud ohluchlý člověk sdělí, proč telefon nemá, potenciální zaměstnavatel se už neozve s pozvánkou na pohovor.

Ohluchlý člověk potřebuje moderní technologie a denně je používá, neboť je potřebuje ke komunikaci se světem a vše vyřizuje písemně pomocí elektronické komunikace. Tyto pomůcky nejsou nadstandardem, nýbrž umožňují bariéry alespoň částečně překonávat, a jsou proto základní a nezbytnou potřebou pro lidi se sluchovým postižením, přijdou-li o sluch a v důsledku toho také o práci, aby mohli žít a využívat služby jako slyšící lidé.

Další nutné kompenzační pomůcky

Pokud má ohluchlý člověk to štěstí, že má sluchový nerv zachován a může mu být voperován kochleární implantát, potřebuje další pomůcky na „údržbu“ svého „elektronického ucha“. Tím, že člověk některé zvuky uslyší pomocí kochleárního implantátu, se nestává vyléčeným z hluchoty. Kochleární implantát hluchotu pouze částečně kompenzuje. Je to přístroj a když se vybijí baterie nebo se implantát porouchá, zase člověk neslyší vůbec nic.

Člověk s ním také nerozumí řeči v každé situaci. Údržbu, výměnu součástek kochleárního implantátu nehradí pojišťovna, člověk si hradí provoz a údržbu z vlastních zdrojů, což je pro osoby pracující za nízkou mzdu finančně velmi náročné. Příklad cen v roce 2012 uvádíme v tabulce č. 4. DPH na zdravotnické pomůcky v roce 2013 však stoupne rovnou o dalších 7 % a konečná cena pomůcek v důsledku toho bude zase vyšší.

Okleštění kompenzačních pomůcek

Zákonem č. 329/2011, o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením, došlo k výraznému okleštění kompenzačních pomůcek pro ohluchlé lidi. Pomůcky jsou rozškátované podle „míry“ sluchové ztráty a jsou prakticky v zákoně uvedeny jen pro nedoslýchavé nebo jen pro hluchoslepe občany. Pro ohluchlé osoby není v seznamu vůbec žádná pomůcka pro komunikaci v běžném životě, je tam pouze vybavení pro edukaci a reedukaci sluchu „umožňující nácvik mluvení, odezírání nebo znakové řeči“. Ohluchlým lidem, kteří nic neslyší, však reedukace sluchu nepomůže. Potřebují pomůcku ke komunikaci s okolím, nikoliv k reedukaci. Propagované sociální začleňování (viz národní a krajské plány pro vyrovnávání příležitostí, úmluva o právech osob se zdravotním postižením a další) se ohluchlých lidí týkat nebude, protože programové vybavení do počítačů se bude přiznávat pouze tehdy, půjde-li o program k „nácviku mluvení, odezírání nebo znakové řeči“. Příspěvek na samotné pořízení pomůcky – počítače byl zrušen.

Ohluchlé osoby tedy čeká reedukace sluchu a nácvik slyšení, i když už žádný sluch nemají a není tak co rehabilitovat. Pomůcky pro příjem informací písemnou formou v seznamu chybí. Vypadl z něj navíc i televizor s teletextem s odůvodněním, že se jedná o běžné vybavení domácnosti, vypadl však také vibrační budík, což už ale běžné vybavení domácnosti není. Jeho vyškrtnutí je v rozporu se snahou začleňovat osoby s postižením na trhu práce. Zaměstnaný člověk se sluchovým postižením se bez této pomůcky neobejde, má-li být schopen přijít ráno včas do práce.

Lidé bez postižení nemají na rozdíl od ohluchlých lidí výdaje na pořízení pomůcek, mají tedy o to nižší životní náklady. I přes deklarovanou snahu o sociální začleňování osob se zdravotním postižením se jejich zapojení do života a na trhu práce neobejde bez nutných a k tomu potřebných kompenzačních pomůcek. Jejich redukce v případě ohluchlých lidí však působí spíše exkluzivně než inkluzivně.

Vibrační budík také nelze koupit v běžném obchodě a je řádově dražší. Musí se objednat na dobírku ve Valašském Meziříčí, Plzni nebo v Praze, což ho dále prodraží o dopravné. Pokud původní budík doslouží, tak není podle čeho vstávat, než nový poslou, a hrozí pozdní příchody do práce, což může mít negativní pracovněprávní následky.

Článek 28 Úmluvy hovoří o uznávání práva osob se zdravotním postižením na sociální ochranu a na užívání tohoto práva bez diskriminace na základě zdravotního postižení, kdy je třeba podniknout opatření k zajištění rovného přístupu osob se zdravotním postižením k dostupným službám, kompenzačním pomůckám a další pomoci související s uspokojováním potřeb vztahujících se ke zdravotnímu postižení. Díky zákonu č. 329/2011 je situace ohluchlých osob v tomto ohledu naprosto opačná a dostupné to pro ně není a nebude.

Dokud veřejná správa nezačne ve vlastních řadách zaměstnávat kvalifikované lidi s postižením nejen na pozicích vrátných, pracovníků call center nebo uklízeček, ale na referentských místech (ať už proto, že to má rok co rok napsané v plánu vyrovnávání příležitostí, že bude vyhledávat pro ně vhodná pracovní místa, nebo dobrovolně), nepříznivá situace lidí se sluchovým postižením se nezlepší a v začlenění do nejrůznějších oblastí běžného života nedojde k pozitivním změnám.

1 Od 1. ledna 2012 je možné požádat o příspěvky jen na tyto kompenzační pomůcky:

- signalizace bytového/domovního zvonku včetně instalace,
 - signalizace pláče dítěte včetně instalace,
 - speciální programové vybavení (aplikace do telefonu, programy do osobního počítače) pro edukaci a reedukaci sluchu umožňující nácvik mluvení, odezírání nebo znakové řeči,
 - individuální indukční smyčka,
 - zařízení pro poslech audiovizuálního zařízení,
 - signalizace telefonního zvonění,
 - telefonní zesilovač,
 - elektronická orientační pomůcka, komunikační pomůcka pro nevidomé a hluchoslepe.
- Příspěvek dostanou osoby, pokud je jejich příjem nižší než osminásobek životního minima. Spolučást bude vždy 10 % z ceny pomůcky, nejméně však 1000 Kč. Zrušeny jsou příspěvky na světelný/vibrační budík, víceúčelová pomůcka pro sluchově postižené děti, psací telefon (osobní počítač, pager, mobilní telefon,...), přídavná karta k osobnímu počítači a programové vybavení, telefonní přístroj se zesílením zvuku, fax a faxmodemová karta k počítači a programové vybavení emulující fax, televize s teletextem a doplnění televizoru o dekoder teletextu. Ceníky kompenzačních pomůcek viz www.audionika.cz, www.anticer.cz, www.pomuckyproneslysci.cz.

Literatura:

- Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010-2014* schválený usnesením vlády České republiky ze dne 29. března 2010 č. 253, Praha 2010, ISBN 978-80-7440-024-7, aktualizovaný na základě usnesení vlády České republiky ze dne 20. července 2011 č. 568.
- Centrum zprostředkování simultánního přepisu [online]. © 2011 www.cun.cz. Dostupné na WWW: www.epprepis.cz.
- Liberdová, E. Komunikační potřeby později ohluchlých lidí. *Sociální práce*, 2010, roč. 10, č. 4, s. 10-11. ISSN 1213-6204.
- INSPO 2011 Internet a informační systémy pro osoby se specifickými potřebami. *Sborník z programu 11. ročníku konference INSPO 2011*, 19. března 2011.
- INSPO 2010 Internet a informační systémy pro osoby se specifickými potřebami. *Sborník z pro-*

gramu 10. ročníku konference INSPO 2010, 13. března 2010.

- Liberdová, E. Zdravotní postižení a jeho modely se zaměřením na sluchové postižení. *Fórum sociální politiky*, 2011, č. 4, s. 24 - 26. ISSN 1802-5854.
- www.kochlear.cz - web archivovaný Národní knihovnou ČR jako kvalitní zdroj, který by měl být uchován do budoucna a stát se součástí českého kulturního dědictví.
- Liberdová, E. *Nebojme se zaměstnat člověka se sluchovým postižením a komunikovat s ním* [online]. Wolters Kluwer ČR. Dostupné na WWW: www.hrexpert.cz/personalni-planovani/vykklady/nejbojme-se-zamestnat-cloveka-se-sluchovym-postizenim-a-komunikovat-s-nim.html.
- O lidech, kteří ztratili sluch během života* - pořad Apetýt vysílaný 13.10. 2011 v 15:05 v Českém rozhlase Ostrava. Dostupné na WWW: <http://prehravac.rozhlas.cz/audio/2459686>.
- Hrubý, J. Tak kolik těch sluchově postižených u nás vlastně je? *Speciální pedagogika*, 2009, roč. 19, č. 4, s. 286. ISSN 1211-2720.
- Komentář k mýtu KI je léčba hluchoty [on-line]. Kochlear - webík s vypnutým zvukem. Dostupné na WWW: <http://kochlear.cz/myty/komentare.php?id=2>.
- Kratochvíl, L. Česká televize dělá z neslyšících negramoty [on-line]. 2011. Dostupné na WWW: <http://ladislavkratochvil.blog.idnes.cz/c/189523/Ceska-televize-dela-z-neslysicich-negramoty.html>.
- Kratochvíl, L. *Vidět a číst je vědět* [on-line]. 2011. Dostupné na WWW: <http://ladislavkratochvil.blog.idnes.cz/c/183211/Videt-a-cist-je-vedet.html>.
- Liberdová, E. Ohluchlí lidé mimo okruh zájmu sociálního začleňování. *Sborník z konference: Aktuální otázky sociální politiky - teorie a praxe: V. ročník*. Univerzita Pardubice, 2011, s. 128-133. ISBN 978-80-7395-413-0.
- Kratochvíl, L. *Vyznejte se v osobách se sluchovým postižením* [on-line]. 2011. Dostupné na WWW: <http://ladislavkratochvil.blog.idnes.cz/c/189522/Vyznejte-se-v-osobach-se-sluchovym-postizenim.html>.
- Kratochvíl, L. *Mýty o kochleárních implantátech* [on-line]. 2011. Dostupné na WWW: <http://ladislavkratochvil.blog.idnes.cz/c/191685/Myty-o-kochlearnich-implantatech.html>.
- Kratochvíl, L. *Automatické titulkování živých pořadů - víme, o čem se mluví* [on-line]. 2011. Dostupné na WWW: <http://ladislavkratochvil.blog.idnes.cz/c/197239/Automaticke-titulkovani-zivych-poradu-vime-o-cem-se-mluvi.html>.
- Kratochvíl, L. *Napište mi to prosím* [on-line]. 2011. Dostupné na WWW: <http://ladislavkratochvil.blog.idnes.cz/c/212313/Napiste-mi-to-prosim.html>.
- Liberdová, E. Ohluchlí lidé a společenská participace. *Sborník textů z mezinárodní vědecké konference Komunikace a handicap*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2012. ISBN 978-80-7435-161-7.
- Strnadová, V. *Desatero komunikace s osobami se sluchovým postižením Kochlear - webík s vypnutým zvukem*, 2009. Dostupné na WWW: http://kochlear.cz/doc/DESATERO_Strnadova.pdf.
- Strnadová, V. *Desatero komunikace pomocí odezírání* [on-line]. Kochlear - webík s vypnutým zvukem, 2009. Dostupné na WWW: http://kochlear.cz/doc/desatero_komunikace_pomoci_odezirani.pdf.
- Strnadová, V. *10 obvyklých omylů o ohluchlých osobách* [on-line]. Kochlear - webík s vypnutým zvukem, 2009. Dostupné na WWW: http://kochlear.cz/doc/10_omylu_Strnadova.pdf.
- Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (pro ČR platná od 28. 10. 2009).
- Zákon č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob.
- Zákon 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob (zákon, kterým se mění zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči).

Autorka pracuje jako sociální pracovník a dlouhodobě se zabývá problematikou sluchového postižení.